

Az irodalomtudomány alapjai

Anglisztika alapszak
Germanisztika alapszak

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

az irodalmi kommunikáció sajátosságai (vö. Jakobson modelljét)

- – kontaktus: többnyire indirekt
- – kód: nagy különbségek (gyakorta különböző korok vagy különböző kultúrák;
 - (vö. a ‘kulturális tudás’ és az ‘intertextualitás’ kérdését is)
- – kontextus (Jakobsonnál: referenciális vonatkozások):
 - sajátos kontextuális (= referenciális) vonatkozások (fikcionalitás)
- – közlemény: speciális felépítés és strukturáltság
 - vö. a szintaktikai és a szemantikai aspektusokat is (pl. stílus, retorikai eszközök, strukturáltság, izotópia[törés])
 - gyakran: a kontaktus, a kód és a kontextus elemeinek megjelenése a szövegben (pl. az elbeszélő közbeszólásai narratív szövegekben és ezek funkciói)

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

a kommunikáció sikeressége:

preszuppozíció: a kommunikációs partnerek tudása

- a köznapi kommunikációban (vö. Dieter Wunderlich):
 - enciklopédikus tudás a világról,
 - a téma ismerete,
 - nyelvek ismerete,
 - társadalmi normák ismerete,
 - a partner biográfiájának ismerete, stb.
- az irodalomban:
 - minden szöveg pragmatikai előfeltétele a primér jelrendszer ismerete (pl. régi szövegek; idegen nyelvű szövegek)
 - további pragmatikai tényezők: a keletkezés/publikáció ideje, helye, ismeretek a szerzőről, irodalmi stílusirányzatok ismerete stb.
 - „kulturális tudás”

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- Kultúratudomány – kultúra: definíciók
 - rendszerelméleti és szemiotikai alapokon: a kultúra „mindazon jelrendszerek funkcionálisan és hierarchikusan rendezett korrelációjának tekinthető, amelyek egy bizonyos társadalomban működnek” (Bernard/ Grzybek/ Withalm)
 - kultúra meghatározása: az emlékezet fogalmából kiindulva kultúra = „egy közösség nem örökíthető emlékezet[e] [...], amely egy egyének felett álló tároló és átalakító mechanizmus közvetítésével nyilvánul meg” (Lachmann)
 - Lotman: a kultúra az ember nem öröklött információinak, továbbításuknak és tárolásuknak a rendszere, s ekként az adott közösség létének elengedhetetlen feltétele
 - a kultúra jelentésteli struktúrák többszintű hierarchiája (Clifford Geertz)
 - Niklas Luhmann: a kultúra a társadalom autopoiesise része
 - Titzmann: rendszerszerű szemléletre alapozott meghatározás
kultúra: az egy térben és időben körülhatárolt társadalmi rendszerben adott praktikák, valamint az e praktikákat létrehozó struktúrák teljes halmaza

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- 'kulturális tudás': amit egy adott kultúra tudatosan vagy nem tudatosan, kimondva vagy kimondatlanul a 'valóságról' feltételez, tehát egy bizonyos kultúráról igaznak tartott tartalmak, kijelentések összessége
- mindig az adott kultúra perspektívájából indulunk ki, s rekonstruálnunk kell az adott kultúra felfogását, akkor is, ha mi egy másfajta kulturális háttérrel mást tartunk igaznak
- kulturális tudás: nem egységes, al- és részrendszerek többszörös tagolási lehetőségek
 - a) az adott szövegre nézve releváns (értelmezési következtetések vonhatók le belőle) vs. nem releváns
 - b) általános tudás / csoportspecifikus tudás
 - c) tudatosult tudás / nem tudatosult tudás
 - d) köznapi tudás / elméleti, specializált tudás
- nehézség:
 - a kulturális tudás rekonstruálhatósága
 - a kulturális tudás elemeinek relevanciája az adott interpretációban

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- Intertextualitás: szövegközötti kapcsolatok
 - „hagyományos” elnevezések: idézet, utalás, adaptáció, irónia, paródia, utánzás, plágium stb.
 - forrás- és hatástörténeti, motívumtörténeti és hasonló vizsgálatok egységes elméleti keret nélkül
 - ‘intertextualitás’ fogalma: az 1960-as évek vége óta fontos helye van az irodalomtudományi vizsgálatokban, elemzésekben
 - Julia Kristeva: Bahtyin dialogicitás-fogalma
 - ‘hangok’- dialógus a) a szövegen belül; b) szövegek között
 - a bahtyini fogalom általánosítása, kibővítése
 - szövegfogalom kitágítása (szöveg ~kultúra)

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- az intertextualitás-kutatás irányai
- 1) általános-dekonstruktív felfogás:
Julia Kristeva, Jacques Derrida, Roland Barthes,
amerikai dekonstrukciós irodalomelmélet
 - általános filozófiai irányultság
 - sajátos terminológia
 - nem a szövegelemzés áll a középpontban
 - a „szerző halála”

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- 2) Intertextualitás mint a szövegelemzés eszköze:
irodalomelméleti hagyományok, megközelítések sokfélesége, pontos definíciókra törekvés, klasszifikációs szempontok
 - Gérard Genette (transztextualitás: intertextualitás, paratextualitás, metatextualitás, architextualitás, hipertextualitás)
 - Renate Lachmann:
irányok: szövegelméleti, szövegleíró, irodalom- és kultúrakritikai aspektusú
értelemkonstituálás: asszimiláció, transzpozíció, transzformáció
intertextualitás és kulturális emlékezet
 - definatorikus célok: Ulrich Broich/Manfred Pfister, Wolf Schmid/Wolf-Dieter Stempel, Karlheinz Stierle/Rainer Warning;
Susanne Holthuis, Jörg Helbig, Peter Stocker
 - Bernáth Árpád: ‘motívum’ / ‘embléma’

Az irodalmi szöveg pragmatikai viszonylatai

- szemiotikai alapú intertextualitás-felfogás:
 - intertextuális vonatkozás = metareferencia
 - jelentésintegráció (önreferencia/nem-önreferencia)
 - befogadás kérdése (egyéni, kulturális stb. tényezők)
- rendszerezés:
 - a) szemantikailag: megerősítő/ változtató integráció
 - b) pragmatikailag: jelölt / jelöletlen (+ kombinációik)
 - c) formális-szintaktikai síkon:
 - egy szöveg – egy szöveg
 - egy szöveg – több szöveg (Celan)
 - több szöveg – egy szöveg (Emberi színjáték)
 - több szöveg – több szöveg (Trakl – Rimbaud)

Paul Celan: Tenebrae

(1) Nah sind wir, Herr,
(2) Nahe und greifbar.

(3) Gegriffen schon, Herr,
(4) ineinander verkrallt, als wär
(5) der Leib eines jeden von uns
(6) dein Leib, Herr.

(7) Bete, Herr,
(8) bete zu uns,
(9) wir sind nah.

(10) Windschief gingen wir hin,
(11) gingen wir hin, uns zu bücken
(12) nach Mulde und Maar.

(13) Zur Tränke gingen wir, Herr.

(14) Es war Blut, es war,
(15) was du vergossen, Herr.

(16) Es glänzte.

(17) Es warf uns dein Bild in die Augen,
Herr.

(18) Augen und Mund stehn so offen
und leer, Herr.

(19) Wir haben getrunken, Herr.

(20) Das Blut und das Bild, das im Blut
war, Herr.

(21) Bete, Herr.

(22) Wir sind nah.

Paul Celan: Tenebrae

(1) Közel vagyunk, Uram
(2) hozzád foghatóan.

(3) Megfogva, Uram,
(4) egymásnak esetten, miképp
(5) a te tested mindegyikőnk
(6) teste már, Uram.

(7) Imádkozz, Uram,
(8) imádkozz, hozzánk
(9) foghatóan.

(10) Mentünk, szélre dőlten oda,
(11) egyre mentünk, legörbedni
(12) vályún, tócsaszemen.

(13) Inni tartottunk, Uram.

(14) Vér volt az, az volt,
(15) amit ontottál, Uram.

(16) Csillogott.

(17) Szemünkbe dobálta képedet, Uram
(18) tátogvást szem és száj, üresen,
Uram.

(19) Mi meg ittunk, Uram.
(20) a vért és a képet, a vérben, Uram.

(21) Imádkozz, Uram.
(22) Közel tartunk.

(ford. Marno János)

Intertextuális vonatkozások a motívumelemzés alapján: változtató (megfordítás)

a) „közelség”:

Hölderlin: Patmos

Nah ist
und schwer zu fassen der Gott.
Wo aber Gefahr ist, wächst
Das Rettende auch.

Közel
és mégis messze az Isten.
De ahol veszély támad,
lesz ott menedék is.

34. zsoltár: Közel van az Úr a megtört szívekhez, és megsegíti a sebhedt lelkeket.

145. zsoltár: Közel van az Úr minden őt hívóhoz; mindenkihez, aki hűséggel hívja őt.

Intertextuális vonatkozások a motívumelemzés alapján: változtató (megfordítás)

b) ember-isten viszony / ima:

5. zsoltár: Uram, figyelmezz szavaimra;
értsd meg az én sóhajtásomat!
Ügyelj az én kiáltásom szavára,
én Királyom és én Istenem; mert én hozzád
imádkozom!

Requiem (Introitus):

Te decet hymnus, Deus in Sion,
et tibi reddetur votum in Jerusalem,
exaudi orationem meam,...

Requiem (Hostias) : Hostias et preces tibi, Domine, laudis
offerimus.

Intertextuális vonatkozások a motívumelemzés alapján: változtató (megfordítás)

c) halál:

„áldozati halál” (vö. Krisztus szenvedéstörténete)

d) ivás:

„E pohár amaz új testamentom az én vérem által; ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre. Mert valahányszor eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend.” (1 Kor 11: 25-26)

„Azért aki méltatlanul eszi e kenyeret, vagy issza az Úrnak poharát, vétkezik az Úr teste és vére ellen” (1 Kor 11: 27)

e) fény vs. sötétség (cím)

„A sexta autem horam *tenebrae facta sunt* super universam terram usque ad horam nonam” (Mt 27, 45) – et resurrexit est

Requiem: Requiem aeternam dona eis, Domine,
Et lux perpetua luceat eis.

Intertextuális vonatkozások a motívumelemzés alapján: változtató (megfordítás)

Intertextualitás: szubverzív jelleg

- A) cím mint jelölés
- B) strukturális intertextualitás: ima-szerkezet
- C) intertextuális idézés: megfordítás
- D) ikonikus utalások

További interpretációs aspektusok:

- „Tenebrae” a szerző más műveinek kontextusában
- Paul Celan lírája és az 1945 utáni líra
- az írás lehetetlensége Auschwitz után
- nyelv, nyelviség, nyelvkrízis a modern irodalomban
- kulturális emlékezet és irodalom